

SALİM FİKRET KIRGI • Osmanlı Vampirleri

SALIM FIKRET KIRGI İstanbul doğumlu. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Sinema-Televizyon, İstanbul Şehir Üniversitesi'nde Tarih ve Edebiyat öğrenimi gördükten sonra Budapeşte Orta Avrupa Üniversitesi'nin Karşılaştırmalı Tarih Bölümü'nde Osmanlı toplumunda vampir inancı hakkındaki teziyle yüksek lisans derecesi aldı.

İletişim Yayınları 2654 • Tarih Dizisi 134

ISBN-13: 978-975-05-2455-4

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK GÖRSELİ III. Murad'ın kızı Fatma Sultan'a hediye edilmek üzere Seyyid Muhammed bin Emir Hasan el-Su'udî tarafından hazırlanan ve Nakkaş Osman tarafından nakşedildiği düşünülen *Metali-u's-saadet ve yenabi-ü's-siyadet* (1582) adlı kitapta "kâbus" denilen doğaüstü varlığı tasvir eden minyatür.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Hazal Bayat

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SALİM FİKRET KIRGI

Osmanlı Vampirleri

Söylenceler, Etkileşimler,
Tepkiler

İÇİNDEKİLER

BAŞLAMADAN EVVEL	7
Giriş	17
Vampir söylencesinin evrimi ve meydana çıkardığı bazı sorunlar.....	21
Folklorik vampir inancına dair bazı tanımlar.....	24
Köken tartışmalarında başat eğilimler.....	26
BİRİNCİ BÖLÜM	
Folklorik Vampir Söylencesinin Ortaya Çıkış Sürecinde İç İçe Geçmiş Görüşler: Öyküler, Vampirler ve Avcılar	35
Karşı reform süreci ve erken modern dönemde hurafelere karşı açılan savaş.....	35
Folklorik vampirler üzerine temel eser ve Leo Allatios.....	40
Folklorik vampirler hakkında diğer kaynaklar ve bir Doğu fenomeninin oluşumu.....	49
Vampirizm vakalarındaki Türk ve Müslüman unsurlar.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

Folklorik Vampirlere Müslüman Osmanlıların

Verdikleri Tepkiler	57
İmparatorluk hukuku ve Ebussuud Efendi.....	57
Vampir fetvaları ve yasal zeminin oluşumu.....	60
<i>Anonim Osmanlı Tarihi</i> ve Müslüman vampir kronikleri.....	66
<i>Seyahatname</i> ve 17. yüzyıl Osmanlı mantalitesi.....	70
<i>Tuhfetü'ş-Şahan</i> ve vampir ilmihali.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Avrupa'da Vampir Çılgınlığı ve

Osmanlı Vampirleri Üzerindeki Etkileri	91
Reform Dönemi'nden Aydınlanma Çağı'na Batı'nın vampir tasvirleri.....	91
Vampire dönüşen yeniçeriler sansasyonu ve muhtelif tepkiler.....	101
Eski inanışlar - yeni tabirler.....	109
Sonsöz	119
KAYNAKÇA	122

BAŞLAMADAN EVVEL

Ölüme karşı koyarak doğanın temel kuralına meydan okuyan vampir kimi zaman cemiyet davetlerinde bir başına dolanan esrarengiz yabancı, kimi zaman da terk edilmiş şatoların ıssız dehlizlerinde bir sonraki kurbanını bekleyen acımasız avcı olarak resmedilir. Puslu gecenin sinsi gezgini, tenha mezarlığın sabırlı ev sahibi korku timsali vampir; üzerine toprak kokusu sinmiş ahşap tabutunun yanı sıra modern insanın bilinçaltının kuytu köşelerinde de yer edinmiştir. Vampir figürü günümüzde sinema, televizyon dizileri ve fantastik edebiyat başta olmak üzere dünya çapında en çok kullanılan ve “sevilen” kurgusal korku karakterlerinin başında geliyor. Gerçi mezarlarından geri dönen ölümsüzlere aşk romanları, komedi filmleri hatta çocuklar için yapılan animasyonlarda dahi rastlayabildiğimizi göz önünde bulundurduğumuzda kurgusal vampir figürünü korku janrıyla sınırlamak doğru olmaz. Dünya çapında ünlü olmadan evvel ilk ortaya çıktıkları halk inanışlarında oldukça farklı özelliklere sahip olan yaşayan ölümler, zaman içerisinde insanlaşırken içinde insan ögesi olan tüm kurgu alanlarına dahil ol-

muşlardır. Yüzyıllardır ilgi odağında kalmayı başaran vampir imgesinin halk inanışlarından post-modern edebiyat evrenlerine uzanan karanlık yolculuğunda muhafaza ettiği en mühim karakteristik, gerçeklik ve kurgu arasındaki muğlak konumudur.

Vampirlerle ilgili herhangi bir tartışmada öncelikle “vampir” derken neyin kastedildiğini belirtmek yararlı olacak herhalde. Çünkü kurgusal ya da folklorik bağlamda vampir fenomeni çatısı altında değerlendirilen doğaüstü varlıkların “ne oldukları” ve “ne yaptıklarına” dair verilmiş değişik cevaplar var. Mesela, Bram Stoker’ın yarattığı¹ karakterle 1930’lardan itibaren² korku sinemasını fetheden –en bilinen örnekleri Bela Lugosi³ ve Christopher Lee⁴ tarafından canlandırılan– şeytanî Kont Drakuların nitelikleri arasında kâğıt üzerinde aynı kişi olmalarına rağmen ciddi farklılıklar gözlemlenebilir. Kaldı ki, Anne Rice’in vampir romanları serisinin popüler sinema uyarlaması *Vampirle Görüşme*’nin⁵ başkarakteri vicdanlı vampir Louis de Pointe du Lac’ın herhangi bir Kont Drakula yorumuyla aynı türden olduğunu söylemek dahi abestir. Bunun yanında Sheridan Le

-
- 1 Bram Stoker, *Dracula*, Londra, Archibald Constable and Company, 1897. Türkçe versiyonlarından biri için bkz. *Dracula*, çev. Zeynep Bilge, Can Yayınları, İstanbul, 2013.
  - 2 Beyaz perdedeki ilk popüler *Dracula* uyarlaması olan *Nosferatu* (1922), telif hakkından kaynaklanan sorunlar dolayısıyla romanın veya romandaki karakterlerin adını kullanamamıştı. “Nosferatu” aynı zamanda folklorik vampirin günümüz Romanya ve civarında kullanılan isimlerinden birisidir.
  - 3 Bela Lugosi (1882-1956), en popüler *Dracula* uyarlamalarından birinin başrolünde yer alıp kariyerinin devamında da benzer karakterleri canlandıran, Doğu Avrupa aksanı ve Kont Drakula ile özdeşleşen dış görüntüsüyle ünlü Macar aktör. *Dracula*, Yönetmen: Todd Browning, Kaliforniya, Universal Pictures, 1931.
  - 4 Christopher Lee (1922-2015), Londra kökenli Hammer film yapım şirketinin (*Hammer Film Productions*) düşük bütçeli korku filmlerinde 1958’den 1970’lere dek Kont Dracula’yı canlandıran, karakterin sinemada tekrar popülerleşmesini sağlayan İngiliz aktör.
  - 5 *Interview with the Vampire*, Yönetmen: Neil Jordan, Kaliforniya, Geffen Pictures, 1994.

Fanu'nun genç bakireleri tuzağa düşüren Kontes Carmilla'sı⁶ ile *Alacakaranlık* serisinin⁷ bekaretini vampir kocasına saklayan mahzun güzeli Bella Swan'ın ne ölümden sonraki yaşam tarzları ne de doğaüstü özellikleri bakımından hiçbir ilgileri yoktur. Kimi vampir karakteristikleri nispeten geç dönemde popülerleşmiş ve henüz standartlaşmamışlardır. Mesela vampirlerin gün ışığında parlamaları⁸ ya da peri kanı içerek güneşin yakıcı etkisine karşı dayanıklılık kazanmaları⁹ halen istisnai niteliklerdir. Bu çeşitliliğin nedeni, kurgusal vampir figürünün yazarların kurmak istedikleri dramatik olay örgüleri ve takip edecekleri karakter gelişim aksları doğrultusunda her defasında baştan yazılabilmesidir.

Yeni nesil anlatılarda her türlü doğaüstü kural esnetilse de vampir severlerin aşına oldukları klasik vampir öykülerinin bilindik formülleri büyük oranda geçerliliklerini sürdürür: Vampirin sembol hayvanı yarasadır, aynada aksi görünmez, sarımsaktan tiksindir ve iradesi güçsüz insanların zihinlerini kontrol edebilir. Neredeyse değişmeyen ilk kuralsa vampirlerin aslında doğa kanunlarına karşı gelerek yaşama dönen

6 Sheridan Le Fanu, *Carmilla*, Londra, 1871-1872. Roman ilk defa *The Dark Blue* adlı dergide tefrika edilmişti. Türkçe versiyonlarından biri için bkz. *Carmilla*, çev. Zeynep Bilge, Can Yayınları, İstanbul, 2011.

7 Stephenie Meyer tarafından yazılan serinin tüm kitapları Türkçeye çevrilip Epsilon Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca dört kitaplık seri son kitap iki parçaya ayrılarak toplamda beş film olarak sinemaya uyarlanmıştır. Tüm zamanların en çok izlenen film serilerinden biridir. Kitapların Türkçe adları ve çevirmenleri: *Alacakaranlık*, çev. Hüseyin Baran, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2006; *Yeni Ay*, çev. Öncü Saraç Tüzüner, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2006; *Tutulma*, çev. Eren Abaka, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2007; *Şafak Vakti*, çev. Demet Adıgüzel, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2008.

8 "Güneş ışığında tenin parıldaması" *Alacakaranlık* serisindeki vampirlerin özelliklerinden birisidir.

9 "Peri kanı içerek güneş ışığına bağışıklık kazanmak" Amerikan HBO kanalında yayımlanan *True Blood* (2008-2014) adlı TV dizisindeki vampirlerin özelliklerindedir. Söz konusu TV dizisi Charlaine Harris'in *The Southern Vampire Mysteries* adıyla bilinen polisiye-fantastik roman serisinden uyarlanmıştır. Serinin tüm kitapları *Bir Güneyle Vampir-Sookie Stackhouse Romanı* adıyla Artemis Yayınları tarafından Türkçe olarak yayımlanmıştır.

“ölü insanlar” olmalarıdır. Liseli vampir avcısı Buffy'nin¹⁰ hayali Sunnydale kasabasının mezarlığındaki gece devriyelerinde defalarca gördüğümüz üzere, vampirler kabirlerinden dışarı kollarıyla yol açıp mezarlarını terk etmek suretiyle fiziksel olarak insanlar dünyasına geri dönerler. Mezarlarını terk ettikten sonra gündüzleri güneş ışığından korunmak için tercih ettikleri yerlerde tenhalarda saklanan ahşap tabutlardır. Fakat şafak vakti mezarına dönmeyi tercih eden, Kont Drakula gibi kendi toprağından uzaklaşırsa güçten düşen ya da Salvatore kardeşler¹¹ gibi insan sevgilileriyle sıcak yataklarda gece uykularına dalmayı tercih eden vampirlere de rastlanabilir.

Hemen her doğaüstü kötü varlık figüründe insanla “öteki” ilişkisi kurulabilir yanlar olsa da vampirin ötekiliği her zaman uçlardadır: Vampir, bilinci olmayan ya da başkası tarafından kontrol edilen yaşayan ölü *zombi* değildir, aksine iradesi güçlüdür; şekil değiştirerek kontrolünü içgüdülerine bırakan kurtadam değildir, kurnazdır ve ustalıklı rol yapar; iblislerle işbirliği yapan bir cadı da değildir, çünkü gücünün ve kötülüğünün kaynağı kendisidir. Vampirlerin yarattığı tehdidin büyüklüğüne samimiyetle inanan, vampir araştırmalarının 20. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden, aynı zamanda bir iblis uzmanı¹² ve yazar olan İngiliz din adamı Montague Summers (1880-1948), popüler veya akade-

10 *Vampir Avcısı Buffy* [Buffy the Vampire Slayer], TV dizisi, Proje Tasarım: Joss Whedon, Kaliforniya, Mutant Enemy Productions, 1997-2003.

11 Stefan Salvatore ve Damon Salvatore, L.J. Smith tarafından yazılan *Vampir Günlükleri* [*The Vampire Diaries*] adlı fantastik roman serisi ve aynı adla uyarlanan TV dizisinin (2009-2017) başkarakterleri olan vampir kardeşlerdir. Serinin tüm romanları Artemis Yayınları tarafından *Vampir Günlükleri* serisi adıyla Türkçe olarak yayımlanmıştır.

12 İngilizce *demonologist* ve Türkçe “şeytaniyatçı” birbirlerinin yerine kullanılabilir terimler olsalar da Hıristiyanlık ve İslâmiyet kapsamlarında iblis, şeytan, demon, cin vb. unsurların özgün kullanımları ve tarihsel süreç içerisinde söz konusu ilimlerin *-demonology* ve *şeytaniyat-* ortaya koyduğu farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda “iblis uzmanı” daha yerinde bir tabir olacaktır.

mik çok sayıda vampir araştırmasında sıklıkla danışılan ünlü incelemesinin başlangıcında şunları söylemektedir: “Doğüstü kötü varlıklar tarihinin kara sayfalarının hiçbir yerinde vampir kadar korkunç bir geleneğe rastlanamaz; o, diğer iblisler tarafından bile dışlanmışır.”¹³

Daha en baştan ölüm ve mezar etrafında şekillenen vampir karakteri nihai ötekidir. Vampirin varoluşu insan doğasına esastan meydan okur. İnsan yaşar ve ölür; vampirse ölümle doğar ve bir daha ölmez. İnsanlar gündüz yaşar, gece uyur; vampirler gece yaşar, gündüz uyur. Güneş yaşamın kaynağıdır ama aynı zamanda vampirin sonudur. Vampir asalaktır, bencildir; insanların kanlarını emerek onları kurutur ve hayatta kalabilmek için yaşamı yok etmek zorundadır. Duyguları yoktur ya da insanoğlunun kavrayabileceği sınırların ötesinde yoğunudur. Ahlâk kuralları da yoktur ya da insanların uyduğu ahlâk kurallarına meydan okuyacak doğrultuda şekillenmişlerdir. Hemen her anlamda doğanın kanunlarına ve kabul edilmiş tanımlarıyla sosyal yaşamın temel ilkelerine karşı çıkar.

Kurgusal vampirin, onun varoluşunu bile küfür addeden din kurumuyla arasındaki ilişkiler de oldukça karmaşıktır. Son dönemde ortaya çıkan marjinal örnekleri saymazsak Batı yazınının yıldızı modern vampir “doğası gereği” anti-Hıristiyan’dır. Vampir uzaklaştırma yöntemleri şeytan çıkarma ritüeliyle bariz benzerlikler gösterir: En çok korktuğu imge haçtır, kutsal su istemsizce gerilemesine hatta vücudunda değdiği yerin erimesine neden olabilir, kutsal toprak ve üzerinde inşa edilmiş mekânlarsa vampirin girmekten imtina ettiği yerlerdir. Aslında vampirin yaşayan insana ait tüm mekânlarla meselesi vardır, zira ev sahibi tarafından kabul edilmeden meskenlere de giremez. Bu yüzden kapının ya da

---

13 Montague Summers, *Vampire; His Kith and Kin*, Kegan Paul, Trench&Co, Londra, 1928, s. 1.

camın önünde içeri davet edilmeyi bekleyen vampir imgesiyle birçok anlatıda karşılaşılabilir. Vampir, kimi anlatılarda Hıristiyanlık-öncesi dönemden gelen, kimi anlatılarda da “bir zamanlar hizmet ettiği İsa’nın kilisesine karşı gelerek şeytanla işbirliği yapmayı seçen” “sonradan olma iblis” olarak tasvir edilir. Belirtmek gerekir ki, *Dracula* temelli ikinci türden yorumlarda Hıristiyanlığa yaptığı temel katkı, kiliseyi Müslüman Türklere karşı savunmaktır.¹⁴

Kurgusal vampirlerin kolay şaşmayan, hatta en baştan beri süregelen ortak özellikleriyse yok edilme metotlarıdır. Akla ilk gelen yöntem vampire dönüşen cesede kazık saplamaktır; kurgusal vampirlerde uygulanırken neredeyse ayinsel anlam kazanan bu işlemin kökeninde “dirilen ölüyü mezarında sabitleyerek dışarı çıkmasını engellemek” düşüncesi yatar. Bazı kitap ve filmlerde hangi ağaçtan yapılması gerektiği de belirtilen tahta kazığın yanında organları parçalamak, ceset üzerine kutsal su dökmek, yaşayan ölünün kafasını kesmek gibi işlemler de vampir avlarında rastlanabilen uygulamalardır. Amma velakin en kesin vampir yok etme yöntemi, ölmeyi reddeden cesedi yakmaktır. Güneş ışığına maruz kalan vampir bedeni defaten ateş alır, bazen de kutsal su dökme, kafa kesme ya da kazıklamanın sonucunda gerçekleşen işlem, ölünün yanarak kül olmasıdır. Hıristiyan ya da değil, kurgusal vampirlerin hemen hepsi ateşten ellerinden geldiğince uzak durmaya çalışırlar.

Kurgusal vampirin her anlatıda değişen ve yeniden yazılan kurgusal tarihinin ötesinde bir de bu edebi figürün meydana gelişine kaynaklık eden ve ilerleyen bölümlerde fark edileceği üzere etkileri 21. yüzyılda hâlâ devam eden “folklorik vam-

14 En popüler örneği *Bram Stoker’s Dracula* (1992) filminde resmedilen bu yaklaşım, Türk tarihinde “Kazıklı Voyvoda” namıyla bilinen III. Vlad Tepeşi doğaüstü vampir fenomeninin doğuşuyla ilişkilendirir. Son dönemdeki *Dracula* uyarlamalarının popüler örneklerinden biri de hayali bir kılıç dövüşünde Kont Dracula ile II. Mehmet’i karşı karşıya getiren *Dracula: Untold* (2014) adlı filmidir.

pir” fenomeni vardır. Çeşitli dillerde vampir, *upir*, *obur*, *vry-kolakas*, *strigoi*, hortlak, cadı, *tenacz*, *meçkey* ve daha birçok değişik isimle bilinen, mezarından geri gelerek yerel halkı dehşete boğan vampir benzeri doğaüstü varlıklara dair halk inanışlarının –namı diğer folklorik vampirlerin– izleri, erken modern dönemden itibaren Doğu ve Orta Avrupa, Trakya, Karadeniz ve Ege bölgelerinin halk kültürlerinde ve çeşitli yazılı kaynaklarda gözlemlenebilir. Söz konusu yaşayan ölü inanışları, uluslararası tarih sahnesine 18. yüzyılda vampir adıyla yaptıkları sansasyonel girişi takiben emin adımlarla popüler kültürün her alanına nüfuz etmiş; sonunda şeytandan bile daha popüler bir metafora dönüşmüşlerdir. Yoğun olarak erken modern dönem tarih kaynaklarında gözlemlenen vampir söylencesiyle ilgili veriler, kurgusal vampirle ilgili olanlardan çok daha çeşitli ve karmaşıktır; zaten öyküleri karanlık, egzotik ve ilgi çekici kılan özellik de bu belirsizliktir.

Kurgusal vampirlerin eğlendirici etkilerinin aksine, folklorik vampirler görüldükleri topluluklarca yerleşim yerlerinin yok olmasına veya toplu göçlere neden olabilen fazlasıyla “gerçek” tehdit unsurlarıdır. Vampir benzeri doğaüstü varlıkları soğuk kış gecelerinde soba önü öykülerinde hatırlanan bir korku figürü ya da uyku kaçırıcı bir çocuk masalı kahramanı olmaktan çıkararak benzersiz bir vahşet sembolüne dönüştüren dehşetengiz unsur, kimi zaman göz ardı edilse de, vampirlerle mücadele yöntemleridir. Sayısı tam olarak bilinemeyecek, hatta tahmin bile edilemeyecek kadar çok insanın cesetleri vampir salgını tehdidi dolayısıyla hemşerileri, komşuları bazen de en yakın aile bireyleri tarafından gömüldükleri mezarlarından çıkarılıp, günümüz insanına canice gelecek yöntemlerle –kazıklanıp, parçalanıp, yakılarak– yok edilmişleridir. Dinî ve hukuki otoriteler de bu olanlara sessiz kalamamış, farklı motivasyonlarla muhtelif tepkiler göstermişlerdir.

Bu çalışmanın yapılmasına giden süreç, kişisel merakım dolayısıyla vampir mitinin kökenine dair yaptığım okumalar sonucunda, günümüz vampirleriyle modern-öncesi dönemde var olduklarına inanılan vampir benzeri doğaüstü varlıklar arasındaki “karanlık ilişkileri” deşifre etmek amacıyla başladı. Önde gelen çalışmalardaki genel eğilim folklorik vampiri “modern-öncesi dönemde çoğunlukla Rum Ortodoks Kilisesi’ne bağlı Slav ve Grek toplulukların takip ettiği bir halk inancı” olarak tanımlamaktı. Ekseriyetle göz ardı edilen husussa kurgusal vampire öncülük eden folklorik vampirin ortaya çıkış yeri olan coğrafyanın büyük bölümünün, fenomenin ilk meydana çıkıp tartışılmaya başlandığı 15.-18. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içerisinde olmasıydı.

Neticede, genel kabullere uygun olarak sadece Rum tebaanın inandığı bir söylence olsa bile, aynı coğrafyada yaşayan Müslüman Osmanlılar da vampir inanisından –en azından– haberdar olmalıydı. Eğer folklorik vampir çoktanrıci dönemden kalma bir inanışsa Rum Ortodoks inanç sistemiyle ilişkileri hangi koşullar altında şekillenmişti? Müslümanlar da vampir benzeri doğaüstü varlıklara dair halk inanışlarına sahip olamazlar mıydı? Osmanlı ulemasının vampir salgınlarıyla mücadele konusundaki görüşleri, mahkemelerin konuyla ilgili almış oldukları kararlar neydi? Vampir olduğuna inanılan Müslümanlar var mıydı ve –eğer öyleyse– onların cesetleri de kazıklanıp yakılıyor muydu? Müslüman Osmanlıların vampir farkındalığı ne koşullar altında şekillendi ve halk inanışının Batı Avrupa’da kazandığı tanınırlık sonrası ne yönde gelişti?

Elinizdeki çalışmada amaçlanan, folklorik vampir inanisını dinî ve etnik sınırların üzerinde ‘bölgesel’ bir halk inanışı kabul ederek Osmanlı Avrupası içerisindeki dinî-etnik toplulukların iletişimleri, etkileşimleri ve değiş tokuşları çer-

çevesinde vampir mitinin tarihine katkı yapmak, yukarıda bahsettiğim ve ilerledikçe çoğalan iç içe geçmiş sorulara cevap aramaktır. Kitabın öncülü olmadığından ve araştırmanın sınırlamaları dolayısıyla belli oranda özetleyici tutum izlenmiş, bazı kaynaklara ve tarihî süreçlere hak ettiklerinden daha az yer verilebilmiştir. Çalışmanın birincil amacının “folklorik vampir fenomeninin gelişimini Osmanlı Avrupası kültürel tarihi perspektifinden değerlendirmek” olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durumun anlayışla karşılanacağına inanıyor; kurgusal vampir mitolojisini takip eden bir vampir sever olarak bu çalışmanın akademik ve popüler yayınlarda yeni, yaratıcı, cesur incelemelere öncülük edeceğini ümit ediyorum.

Giriş

“Münih’ten 1 Mayıs günü 8:35’te ayrıldım ve Viyana’ya ertesi sabahın erken saatlerinde ulaştım, 6:46’da varmam gerekiyordu ama tren bir saat gecikti. Budapeşte, trenden gördüğüm ve şehrin sokaklarındaki kısa gezintimde edindiğim ilk izlenime göre muhteşem bir yer gibi görünüyor. Buraya geç ulaştığım ve mümkün olan en kısa zamanda yolculuğumun geri kalanına başlamam gerektiği için istasyondan çok uzaklaşmaya korktum. Batı’yı terk ederek, Doğu’nun sınırlarından girmekte olduğumuz izlenimine kapılıyorum; Batı’nın en ucunda, Tuna Nehri üzerindeki göz alıcı genişlik ve derinlikleriyle görkemli köprüler bizi Türk egemenliğinin gelenekleri arasına taşıyorlar.”

– BRAM STOKER, *Dracula* (1897)

Batı kültüründe ilk ortaya çıkışından beri doğulu, feodal, batıl ve birçok bağlamda “öteki” olanı temsil eden vampir figürünün en ünlü örneği kuşkusuz Bram Stoker’ın *Dracula*’sıydı. Yıllar içerisinde, bilhassa sinemanın etkisiyle, bir roman karakterinden popüler kültür ikonuna evrimleşen

Kont; büyüye karşı bilimin üstünlüğü, batıl inanca galip gelen nedensellik ve bunların hepsini sarmalayan bastırılmış cinsellik alt metinleriyle kendinden sonraki onlarca yazar, okuyucu ve izleyici kuşağını etkisi altına aldı. Ne var ki, İrlandalı edebiyatçı Bram Stoker'ın "modern vampir" fenomeninin yapıtaşı sayılan Kont Drakula karakterinin doğaüstü öğelerini yaratırken kullandığı kaynak, zannedilenin aksine Eflak Beyi III. Vlad (1431-1476), namı diğer Kazıklı Voyvoda'nın gerçek yaşam öyküsü değil, erken modern Osmanlı Avrupası'nda oldukça yaygın bir inanış olan "folklorik vampir" söylencesiydi. Hatta romanı yazarken Stoker'a danışmanlık yapan Macar Türkolog Armin Vambery (1832-1913), aynı zamanda *Drakula*'daki doğaüstü varlığa oldukça benzeyen Çerkes-Tatar *oburların* anlatıldığı *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin 19. yüzyıl kopyasının altıncı cildinin dibacesini de yazmıştı.

Muhtemel bir yanlış anlamayı önlemek amacıyla, çalışmada kullanılan iki temel kavramın açıklamasını yapmam yararlı olacak. "Folklorik vampir" ve "modern vampir" birbirlerine çeşitli yönlerden benzeyen, ilki, ikincisine öncül olan ancak nihayetinde temel nitelikler açısından birbirlerinden farklı iki kavramdır. Modern vampir, Avrupa'daki "18. yüzyıl Vampir Çılgınlığı"¹ sonrasında, folklorik vampirlerden esinlenen edebi yapıtlarda ortaya çıkmış; birçok kaynaktan etkilenip değişerek adını aldığı halk inanışından bağımsız özellikler kazanmış kurgusal bir figürdür. Folklorik vampirse erken modern dönemde sıkça tartışılan; çeşitli nedenlerle mezarlarından geri geldiklerine inanılan; yerleşim yerlerine musallat olarak insanlara, hayvanlara ve eşyalara zarar veren; en önemlisi, tespit edilmeleri ve yok edil-

1 Pasarofça Antlaşması'yla (1718) Orta ve Doğu Avrupa'daki geniş toprakların Osmanlı'dan Habsburg Hanedanı'na geçişini takiben 1720'lerde başlayan, özellikle 1730'larda medyada geniş yer bularak Batı Avrupa kamuoyunda sansasyon yaratan vampir salgınları ve takip eden gelişmelere verilen genel ad.

meleri için belli ritüel uygulamalar gerektiren –ölünün mezar içindeki durumunun incelenmesinden sonra gerekiyorsa kafa kesmek, kazık saplamak, ceset yakmak– doğaüstü varlıklara dair halk inanışıdır. Bir halk inanışı olan vampirden politik metafor, kültürel simge ve edebi karakter olan vampire geçiş süreci çok değişkenli ve karmaşıktır. Bu sürecin safhalarını mümkün olduğu kadar açıklamaya çalışmakla birlikte, incelemedeki esas hedefim Osmanlı toplumunda 16. yüzyıldan itibaren görülmeye ve tepki gösterilmeye başlanan “folklorik vampir” inanışlarının yaygınlıklarını, çeşitliliklerini, hukuk, basın, dinî eserler ve edebiyat gibi farklı platformlardaki gelişimlerini, arka plandaki kültürel etkileşimleri de hesaba katarak tahlil etmeye çalışmak.

Coğrafi sınırlarını çizmek gerekirse vampir benzeri doğaüstü varlıklara dair söylencelere, modern-öncesi dönemde yoğun olarak Orta ve Doğu Avrupa, Karadeniz kıyıları, Trakya Yarımadası, Ege kıyıları ve adalarında rastlanmaktaydı. Bu bölgenin büyük kısmı aynı zamanda “Osmanlı Avrupası” olarak biliniyordu. Onlarca din ve mezhep, yüzlerce etnik topluluğa ev sahipliği yapan bölgenin başat dinî inancı Rum Ortodoks Hıristiyanlıktı, bunun yanı sıra kalabalık Katolik ve Müslüman gruplar da vardı.

Derin teolojik sınıflandırmalara girmeden, Osmanlı Avrupası'nın kalabalık “Rum Ortodoks Kilisesi” cemaatinin sadece Grek/Helen kökenli Ortodoks Hıristiyanları kapsamadığını ya da tüm Doğu Hıristiyanlarını (Ermeni, Süryani, Kıpti, vb.) içermediğini; Konstantinopolis Patrikliği'ne bağlı ancak kendi ulusal kiliselerine de sahip olabilen, bu topluluklarla ve coğrafyayla sınırlı olmamakla birlikte ağırlıklı olarak Grek, Sırp, Bulgar, Arnavut ve diğer Doğu Avrupalı etnik gruplardan oluşan yapıyı belirttiğini hatırlatmak gereklidir. Ancak bu dinî sınıflandırma sadece genel hatlar seviyesinde dikkate alınmalı, kurumsal dinlerin merkezileşme

ve ritüellerini standartlaştırma seviyelerinin modern-öncesi dönemde oldukça düşük olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda hız kazanan dinî merkezileşme politikaları, yaşayan ölülerle ilgili halk inanışlarının gelişiminde ve değerlendirilmesinde belirleyici rol oynamışlardır.

Günümüzde korku filmlerine, aile büyüklerinden öğrenilen ibretlik masallara, bazen de komik hikâyelere konu olan halk söylenceleri; modern öncesi dönemde dinî-politik merkezlerden uzak, bazıları kadim çoktanrıci inanışların etkisinde işleyen taşra topluluklarında günlük hayatı biçimlendirebilmekteydi. Ayriyeten, yazılı kaynaklarda günümüze ulaşan hukukçu, edebiyatçı veya din adamı anlatularını biçimlendiren dünya görüşleri de kendi çağlarının kabulleri çerçevesinde şekillenmişti, dolayısıyla günümüzdeki kurumsal din dogmalarından ziyade kendi dönemlerindeki halk inanışlarına daha yakın olabiliyorlardı. Bu çok önemli ayırım, temel nitelikte olmasına rağmen ne yazık ki, günümüz değerlendirmelerinde ekseriyetle göz ardı edilmektedir.

Yaşayan ölülere dair halk inanışları sırasıyla: 18. yüzyıl Vampir Çılgınlığı, 19. yüzyılda edebi-romantik vampir karakterinin doğuşu² ve 20. yüzyılın popüler global kültür ikonu vampirin ortaya çıkışı³ gibi süreçlere esin kaynağı olmuştu. Lakin folklorik fenomen sadece vampir adıyla değil, geniş bir coğrafyada; *strigoi*, *tenacz*, *obur*, *cudlak*, *upir*, *vrykolakas* ya da daha tanıdık gelebilecek cadı, hortlak, karakoncolos ve gulyabani gibi adlarla da biliniyordu. “Vam-

---

2 En ünlü örneklerin yazarları arasında Goethe, Lord Byron, Polidori, Stoker, Tolstoy, Le Fanu gösterilebilir.

3 Vampir fenomeninin global tanınırlık kazanmasının en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz Bram Stoker'ın ünlü romanı *Dracula* ve ondan esinlenen veya hut direkt uyarlamaları olan sinema filmlerinin popüleriteleridir. Günümüzde de satış rekorları kıran kitap serileri ve hasılat rekorları kıran filmlerle “vampir söylencesi” gelişimine devam etmektedir.